

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 3

Рівне – 2014

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне: Видавництво ТзОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович — академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка;

Ямницький Вадим Маркович — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна — доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету;

Литвиненко Світлана Анатоліївна — доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович — доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна — доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович — кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна — кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 28.11. 2014 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія KB №18713-7513P.**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20, e-mail: dokacentr@mail.ru.

- Наукова думка, - 1989. – С. 11-12.
3. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий / Е.П.Ильин. - СПб.: Питер, - 2004. - 701 с.
  4. Кальниш В.В. Гендерні особливості надійності операторської діяльності / Кальниш В.В., Швець А.В., Левіт Й.Р. // Журн. АМН України, 2009, Т.15, № 4. – С. 755-768.
  5. Макарчук М.Ю. Психофізіологія: навчальний посібник / Макарчук М.Ю., Куценко Т.В., Кравченко В.І., Данилов С.А. – К.: – 2011. – С. 216-217.
  6. Макарчук М.Ю. Зміни стану основних психофізіологічних функцій у чоловіків та жінок при виконанні вправ на уявну ротацію об'єктів за оптимальних умов діяльності / Макарчук М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. // Матеріали Міжнародного VI конгресу Українського товариства нейронаук, Київ, Україна, 4-8 червня 2014 року. – С. 85-86.
  7. Макарчук М.Ю. Успішність уявної ротації у жінок в залежності від складності завдання / Макарчук М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. // VI Міжнародна наукова конференція "Психофізіологічні та вісцеральні функції в нормі і патології". – 9-11 жовтня 2012, Київ. – С. 142.
  8. Макарчук М.Ю. Оптимізуючий вплив вирішення просторових задач на функціональний стан людини / Макарчук М.Ю., Чікіна Л.В., Філімонова Н.Б., Глушак С.О. // Вісн. Київ. ун-ту (серія Біологія). – 2003. – № 41. – С. 143-144.
  9. Николаев А.Р. Исследование этапов мысленной ротации сложных фигур методом картирования внутрикоркового взаимодействия / А.Р.Николаев // Журнал высшей нервной деятельности. – 1994. – Т. 44. – Вып. 3. – С. 441-447.
  10. Разумникова О.М. Стратегии селекции информации на глобальном и локальном уровнях у мужчин и женщин / Разумникова О.М., Вольф Н.В. // Психофізіологічні та вісцеральні функції в нормі і патології, Тези доповідей V Міжнар. наук. конф., Київ. – 2010. – С. 167.
  11. Тернова Л.В. Дослідження здатності людини до зорового розпізнавання образів різноорієнтованих у просторі / Тернова Л.В., Чайченко Г.М., Горго Ю.П., Поляно І.В. // Вісник Черкаського державного університету. Актуальні проблеми фізіології. – 1998. – Вип. 2. – С. 112-116.
  12. Федорчук С.В. Психофізіологічні показники ефективності операторської діяльності / Федорчук С.В., Тараненко В.І., Горго Ю.П. // Вісник Київського університету (серія Біологія) – 2004. – Вип 43. – С. 71-72.
  13. Фомина Е.В. Булев куб как модель связи сенсомоторных асимметрий и психофизиологических особенностей человека / Е.В.Фомина // Рос. физиол. журн. им. И.М.Сеченова. – 2004. – 90, № 8. – С. 42-49.
  14. Чікіна Л.В. Вплив уявної ротації об'єктів на стан психофізіологічних функцій жінок / Чікіна Л.В., Федорчук С.В., Трушина В.А., Янчук П.І., Макарчук М.Ю. // Фізіологічний журнал. – 2012. – Т.58. – № 5. – С. 36-43.
  15. Cashdan E. Sex differences in aggression: what does evolutionary theory predict? // Behav. Brain. Sci. – 2009. – 32, № 3-4. – P. 249-266.
  16. Chiarello C. A large-scale investigation of lateralization in cortical anatomy and word reading: are there sex differences? / Chiarello C., Welcome S.E., Halderman L.K. et. al. // Neuropsychology. – 2009. – 23, № 2. – P. 210-222.
  17. Mark R. Gardner. Sex differences in components of imagined perspective transformation / Mark R. Gardner, Ingrid Sorhus, Caroline J. Edmonds, Rosalind Potts.// Acta Psychologica, Volume 140. – Issue 1. – May, 2012. – P. 1-6.
  18. Neubauer A.C. Two- vs. three-dimensional presentation of mental rotation tasks: Sex differences and effects of training on performance and brain activation / Neubauer A.C., Bergner S., Schatz M. // Intelligence. – V. 38. – I. 5, 2010. – P. 529-539.

Резюме. Исследованы взаимосвязи успешности ментальной ротации геометрических объектов с уровнем интеллекта у женщин и мужчин. Выявлено, что женщины с более высоким уровнем интеллекта допускали меньше ошибок и быстрее выполняли задания на ментальное вращение геометрических объектов. У мужчин успешность выполнения задач на ментальную ротацию независимо от их сложности не была связана с уровнем интеллекта.

Ключевые слова: ментальная ротация геометрических объектов, уровень интеллекта.

Summary. The interrelations of successful mental rotation of geometric objects with the level of intelligence in men and women were investigated. It was found that women with higher intelligence level made fewer mistakes and performed tasks on mental rotation of geometric objects faster. In men, the success of the mental rotation tasks, regardless their complexity, was not related to the level of intelligence.

Key words: mental rotation of geometric objects, intelligence.

УДК 159.928.23

Л.П. МАМЧУК, В.М. ЯМНИЦЬКИЙ

ТВОРЧИСТЬ ТА ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Резюме. У статті розкриваються провідні уявлення сучасної психології стосовно понять творчості та творчих здібностей особистості. Розглядаються зміст, структура творчості та творчого процесу, розкрито його особливості. Обговорюється зв'язок поняття творчості, обдарованості та творчих здібностей особистості, висвітлено їх структуру та компонентний склад.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творче мислення, творчі здібності особистості, обдарованість, креативність.

Постановка проблеми. У філософській та психолого-педагогічній літературі наявні різні трактування творчості, відмінні погляди на природу, об'єктивну основу та структуру творчого процесу, формування творчих здібностей людини та ін. І тут слід звернути увагу на багатоплановість розуміння поняття "творчість".

Мета статті полягає у розкритті підходів сучасної психологічної науки до аналізу проблем творчості та творчих здібностей особистості.

Результати теоретичного дослідження. Творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних та духовних цінностей. Вона передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю й унікальністю. На думку американського психолога П.Едвардса, творчість – це здатність знаходити нові вирішення проблеми або винаходити нові засоби вираження, внесення в життя чогось нового для індивіда; це сила, що сприяє позитивній самооцінці й забезпечує саморозвиток індивіда [2].

Творчість має такі **основні ознаки:**

1. У процесі творчої діяльності відбувається перетворення явищ, речей, процесів діяльності або їх зразків, чуттєвих чи розумових.
2. Продукти творчості, нової ідеї, систем дій, невідомих закономірностей тощо містять у собі новизну, оригінальність.

На сучасному етапі розвитку науки про творчість уточнюється саме поняття новизни творчого продукту. Так, відомий психолог Л.Виготський, визначаючи поняття **творча діяльність**, підкреслював, що творчий тип діяльності дійсно спрямований на створення "нового", утім, це "нове" може бути не лише витвором нової речі зовнішнього світу, а й побудовою розуму чи почуття, що живуть і виявляються лише у самій людині, і є новим відносно її системи знань, способів дій, оцінкових орієнтацій тощо. На основі такого підходу виділяється навчально-творча діяльність, якій притаманна суб'єктивність "новизни". Творчим може бути не лише результат діяльності, а й прийоми та операції, за допомогою яких вона реалізується дітьми [1].

За обсягом принципової новизни результату, розрізняють чотири рівні творчості. Перший, найвищий рівень характеризує процес творчості, який веде до нового результату, нового для всього людства. Це твори геніальних письменників, художників, композиторів, винаходи та відкриття, які перетворюють життя людини й людства в найрізноманітніших напрямках (від пеніциліну до атомної бомби). Зрозуміло, що творчість такого рівня (абсолютна, об'єктивна новизна продукту творчості) властива досить вузькому колу творців-геніїв, є прерогативою еліти людства.

Другий рівень творчості стосується продукту, який є новим для досить великого кола людей, скажімо, для певної країни. Деякі винаходи з'являються одночасно або з певним інтервалом у різних країнах, однак відповідний рівень творчості в кожній з них, безумовно, досить високий.

Третій рівень окреслює новизну творчого продукту для значно меншого, обмеженого кола людей. Найочевиднішим прикладом творчості цього рівня є раціоналізаторська пропозиція, що реалізується, як правило, у межах якогось підрозділу підприємства, у найкращому випадку – галузі.

І, нарешті, четвертий рівень торкається творчості, новизна продукту якої є суб'єктивною, відносною, значущою тільки для самої людини-творця. Однак такий обмежений обсяг цього рівня творчості не заважає йому бути чи не найважливішим, початковим етапом в оволодінні вищими рівнями творчості, формуванні вмінь і навичок загальної креативності [3].

Критерій новизни й оригінальності не є єдиним для визначення творчості.

"Творчість" припускає особливий склад розуму, де важливе значення мають уява, інтуїція, неусвідомлювані компоненти розумової активності. Особливо істотно, що творчі можливості, зокрема у розумовій сфері, залежать не тільки від розумових властивостей (наприклад, від яскравості і конкретності уявних образів, від швидкості комбінування інформації, що "дістається" з пам'яті, чи від легкості виникнення здогадів, гіпотез), але і від визначених особистісних рис.

Оскільки творчість – це вид людської діяльності, то деякі спеціалісти наголошують на можливості виявляти мету творчості (творчої задачі), а також об'єктивні (соціальні, матеріальні) та суб'єктивні (особистісні) якості – знання, уміння, позитивна мотивація, творчі якості) передумови для творчості. Нарешті, багато дискусій викликає критерій соціальної й особистісної значущості та прогресивності творчості. Чи можна вважати творчою діяльністю талановито продумані та здійснені злочини або нові ідеї й винаходи, спрямовані проти спокою і добробуту людства?

На введенні критерію гуманності та прогресивності для визначення творчості наполягають ті, хто вважає, що коли цієї риси немає, то треба говорити про антитворчість, варварство. Справжня творчість має сприяти розвитку людської особистості, людської культури [4].

Творчість як процес має певні етапи. Математик, фізик і філософ Ж.Пуанкаре, який досліджував творчість, виділив періоди творчого процесу, які у своїй основі приймаються всіма дослідниками творчості. **Підготовчий період.** Створення проблемної ситуації, постановка проблеми, її аналіз. **Процес вирішення проблеми.** Результатом активності підсвідомих сил є **період творчого процесу-інсайт (осяяння)**. Крім того, для підготовки осяяння важливим є стан спокою нервової системи (можливо, на його думку, і цей відпочинок наповнений підсвідомою роботою). **Останній період творчої роботи - упорядкування інтуїтивно отриманих**

результатів [5].. Ж.Пуанкаре намагався проаналізувати співвідношення логічних та інтуїтивних шляхів пізнання. Він вважав, що логіка це засіб приведення у суворий порядок інтуїтивного результату. Інтуїтивно передбачені результати мають бути оброблені логічним шляхом, інакше неможливо оперувати встановленими таким чином фактами.

Французький математик Ж.Адамар підтримав й розвинув ідеї Ж.Пуанкаре. Він виділяє чотири основні етапи у творчому процесі: процес підготовки (свідомої постановки й аналізу проблеми), період інкубації (підсвідомого аналізу й вибору), період інсайту, період наступної свідомої роботи для упорядкування отриманих результатів і встановлення логічного ланцюжка, що привів до відкриття. Адамар вважає, що осяяння передбачає визрівання проблеми. Кажучи про складність підсвідомого, учений наводить приклад розв'язання задач, пояснюючи цим, що іноді підсвідомі ідеї виникають у таких глибинах підсвідомості, що індивід зовсім не усвідомлює їх і не залишає ніяких спогадів про це [5].

Сучасні описові моделі творчого процесу викликають інтерес, але не мають нічого принципово нового. До основних узагальнених етапів творчої діяльності вони відносять такі етапи:

- вивчення проблемної ситуації та усвідомлення проблеми;
- формулювання гіпотези;
- доведення гіпотези.

Кожний із названих етапів є психологічно завершеною розумовою задачею і складається із суми операцій, що ведуть до її розв'язання. Сформульована проблема веде до розвитку знань у формі гіпотези. Гіпотеза як специфічна форма розвитку знань є надзвичайно важливою для здійснення творчого процесу.

Гіпотеза визначається як певна система суджень, понять та умовиводів, в основі якої лежить проблемні судження, тобто такі, істинність чи хибність яких не доведена, але їх імовірність обґрунтовується здобутими раніше знаннями. Крім того, гіпотеза — це і сам процес висування, обґрунтування та доведення ймовірних суджень та умовиводів про суть пояснюваного явища. Гіпотеза є ймовірнісним значенням, у якому виділяють дві сторони: що це за значення і як точно вона їх висвітлює; які нові перспективи в подальшому пізнанні вона відкриває [3].

Дослідження психологів свідчать, що продуктивному творчому мисленню сприяє оволодіння спеціальними прийомami. До таких прийомів належать: виокремлення протилежних властивостей, пошук аналогій, асоціювання понять, постановка питань, переформулювання, зміна альтернативи, комбінування тощо.

Уміння знаходити суперечності — це основа парадоксального мислення, а воно, передусім, є обов'язковим атрибутом справжньої творчості. Знаходження протилежних властивостей, їх зіставлення та об'єднання дає можливість відкривати нові несподівані ознаки предметів і явищ.

Для оволодіння прийомом переформулювання дитина попередньо має навчитися визначати різні властивості та ознаки предметів і явищ, а також розрізняти, які з них суттєві, а які несуттєві.

Комбінування — це уявне об'єднання кількох різних предметів у такий спосіб, щоб отримати щось принципово нове. Комбінувати можна не лише предмети, а й їх властивості, ознаки, характеристики. Можна змінювати не одну, а відразу кілька властивостей та комбінувати ідеї, образи, явища.

Пошук аналогій — це узагальнення певних ознак чи властивостей одних предметів та пошук подібних властивостей в інших. Аналогії можуть бути прямими, символічними, фантастичними та особистісними. Використання аналогій у творчому процесі дає змогу побачити проблему чи об'єкт у новому світлі.

Асоціювання — це встановлення зв'язку між різними поняттями чи ідеями. Найважче встановити зв'язки між віддаленими, жодним чином не пов'язаними між собою поняттями. Однак у більшості випадків саме під час знаходження таких зв'язків людина робить відкриття [3].

Отже, творчість — це широкомасштабна тема, вивчення якої важливе для розуміння механізмів розвитку як особистості, так і суспільства. На особистісному рівні творчість необхідна як при вирішенні проблем на роботі, так і в повсякденному житті. На суспільному рівні творчість — це вияв нових напрямків у мистецтві, наукових відкриттях та нових соціальних програмах.

Проблема творчості взаємопов'язана з проблемами творчих здібностей та обдарованості особистості. Наукові дослідження проблем обдарованості сформульовано у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених як Б.М.Теплов, Г.С.Костюк, В.А.Крутецький, Н.С.Лейтес, Б.Блум, Н.Карне, Дж.Рензуллі, Р.Стернберг, Д.Б.Богоявленська, О.М.Матюшкін, В.Д.Шадріков, Ю.З.Гільбух, О.І.Кульчицька, Р.О.Семенова та ін.

На думку В.О.Моляко, це має стимулювати зацікавленість державних діячів проблемами обдарованості, творчості, інтелекту та переростання стійкого інтересу до них “у послідовну державну політику, спрямовану на пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, на адекватне стимулювання творчої праці серед фахівців, взагалі на захист таланту” дітей [7].

Вчений подає свій “реєстр визначень” сутності творчого обдарування, його реальних рівнів, який більше нагадує перелік творчих цінностей, потенціалів, ресурсів, спроможностей в їх генетичному розгортанні, якими володіє творчо обдарована особистість як суб'єкт творення усіх інших цінностей. До цього реєстру він відносить: а) задатки — спадкові анатомо-фізіологічні особливості, на основі яких розвиваються здібності творчо обдарованої особистості; б) нахили — ставлення, конкретна вибіркова спрямованість особистості на певну діяльність, що ґрунтується на інтересах, постійних потребах виконання певної діяльності, прагненні її вдосконалення, що становить основу покликання; в) здібності — індивідуальні властивості особистості, які надають їй змогу більш успішно оволодівати певною діяльністю та діяти і виконувати її, згідно її конкретних завдань та проблем; г) загальні здібності — індивідуальні властивості особистості, які лежать в основі

оволодіння будь-якою діяльністю і її реалізації; д) спеціальні здібності — конкретні властивості особистості, які дають їй змогу оволодівати певною діяльністю і виконувати її; е) творчі здібності, що дають змогу успішно виконувати будь-яку або конкретну (приміром, літературну) творчу діяльність; є) обдарованість — специфічне поєднання здібностей, інтересів, потреб, що дає змогу виконувати певну діяльність на якісно новому, високому рівні, який значно перевищує умовний середній рівень; ж) творча обдарованість — здатність особистості успішно розв'язувати творчі завдання, виконувати творчу діяльність більш оригінально, ніж за наявності “простих” творчих здібностей; з) талант — система якостей, властивостей особистості, які дають їй змогу досягати значних успіхів в оригінальному виконанні творчої діяльності; і) геніальність — системна характеристика особистості, що свідчить про надоригінальність її досягнень, про дуже суттєве переважання нею рівня звичайної, творчої і навіть талановитої діяльності.

Є.С.Тунік і В.П.Опутнікова відзначають, що творчо обдарована дитина є надзвичайно допитливою, демонструє високий енергетичний рівень (високу продуктивність або інтерес до безлічі різних речей); часто робить все по-своєму (незалежна, нонконформіст); винахідлива в іграх, у використанні матеріалів та ідей; часто висловлює багато різних міркувань з приводу конкретної ситуації; здатна по-різному підійти до проблеми або до використання матеріалів (гнучкість); здатна продукувати оригінальні ідеї або знаходити оригінальний результат; вона схильна до завершеності і точності в художньо-прикладних заняттях дітей [9].

Творчі здібності мають складну структуру. У педагогіці та психології компонентний склад творчих здібностей підлягає різнобічним дослідженням. Це питання розглядалось у контексті вивчення спеціальних творчих здібностей, які визначають успішність у конкретних видах творчості: технічному, математичному, музичному, образотворчому тощо, а також загальних творчих здібностей, від яких залежить успішність у багатьох видах діяльності.

Деякі вчені йдуть шляхом виділення не окремих компонентів творчих здібностей, а й намагаються виділити їх інтегративні характеристики. Так, наприклад, російський психолог Д.Богоявленська виявляє цілісну “одиницю дослідження” творчості. Як вважає психолог, адекватною одиницею у вивченні творчості може бути лише та, яка відображає пізнавальні та мотиваційні характеристики творчої особистості в їх єдності. Такою “одиницею дослідження” творчих здібностей вона пропонує розглядати інтелектуальну ініціативу, яка розуміється як продовження розумової діяльності за межами того, що вимагається [1].

Звернемося до висновків педагогів та психологів про компонентний склад загальних творчих здібностей. Розвиток творчих здібностей російський педагог І.Лернер розглядає у плані передачі учням досвіду творчої діяльності, виділяючи такі процесуальні риси, як самостійне перенесення раніше засвоєних знань та вмінь у нову ситуацію, бачення нової проблеми у знайомих, стандартних умовах; бачення нової функції знайомого об'єкта; усвідомлення структури об'єкта; пошук альтернативи рішення, або способу розв'язання; комбінування раніше відомих способів розв'язання проблемних завдань у новий спосіб [5].

Існує й інший підхід до виділення компонентного складу творчих здібностей. Так, російський учений О.Лук поділяє творчі здібності на три групи: здібності, пов'язані з мотивацією (інтереси та нахили); здібності, пов'язані з темпераментом (емоційність); розумові здібності. Він також виділяє такі складові творчої обдарованості: спосіб кодування інформації; здатність до згортання розумових операцій; здатність до перенесення; побічне мислення; цілісність сприймання; готовність пам'яті; наближення понять; гнучкість мислення; гнучкість інтелекту; здатність оцінково характеризувати; здатність до “зчеплення”; легкість генерування ідей; швидкість мови; здатність доводити справу до кінця.

Учений відзначає важливість мотиваційного компоненту. На його думку, творчі здібності самі по собі не перетворюються у творчі звершення. Щоб отримати результат, досягти творчих звершень, необхідні бажання, воля та мотиваційна основа [6].

Знаний український дослідник психології творчості В.Моляко серед компонентів творчих здібностей називає такі: оригінальність у рішеннях; пошуки нового; наполегливість у досягненні мети; самокритичність та критичність; гнучкість мислення; сміливість та міцність; енергійність [7].

Деякі зарубіжні вчені виділяють наступні основні компоненти творчих здібностей: інтелектуальні — багатство ідей; здатність мислити нетрадиційно; логічне мислення; здатність розпізнавати та ставити проблеми; гнучкість розуму; хороша пам'ять; критичність; логічні властивості; усвідомленість; почуття відповідальності; здатність переносити конфлікти; допитливість; ініціативність; здатність та готовність до досягнень; здатність самостійно та оперативно приймати рішення; бути взірцем для наслідування.

Відрізняються повнотою аналізу компонентного складу творчих здібностей роботи російських вчених В.Андрєєва та О.Яковлева. Творчі здібності, вважають вони — це якості і властивості особистості, які виявляються у синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної, комунікативної сторін творчої діяльності, від яких залежить можливість та рівень її успіху. Вони виділяють такі компоненти творчих здібностей: *мотиваційно-творча* активність (“допитливість”, творчий інтерес, почуття захопленості, емоційний сплеск, радість відкриття; прагнення до творчих досягнень; прагнення до лідерства; прагнення до отримання високої оцінки; почуття обов'язку, відповідальності; особиста значущість творчої діяльності; прагнення до самоосвіти, самовиховання); *інтелектуально-логічні* здібності (здібність аналізувати, порівнювати; здібність виділяти головне, відкидати другорядне; здібність описувати явища, процеси; здібність давати визначення; здібність пояснювати; здібність доводити, обґрунтовувати; здібність систематизувати та класифікувати); *інтелектуально-евристичні* здібності (здібність генерувати ідеї, висувати гіпотези; здібність фантазувати; асоціативність мислення; здібність бачити суперечність; здібність переносити знання та вміння у нові ситуації; здібність

відмовитись од нав'язливої ідеї, подолати інертність мислення; незалежність суджень; критичність мислення, здібність оцінково характеризувати); *самоорганізаційні* здібності (здібність бачити мету в побічній меті, планувати діяльність і раціонально використовувати час; здібність до самоконтролю; здібність до об'єктивного самооцінювання; старанність; здібність до рефлексії та корекції; здібність до вольових зусиль); *комунікативні здібності* (здібність акумулювати та використовувати творчий досвід інших; здібність до співпраці; здібність організувати колективну навчально-творчу діяльність; здібність відстоювати свою думку та переконувати інших; здібність уникати конфліктів та успішно розв'язувати їх).

Звичайно, кожен із зазначених компонентів творчих здібностей відіграє певну роль у процесі творчої діяльності. Однак більшість авторів у своїх дослідженнях, як основу творчих здібностей, виділяють інтелектуальний компонент. Інтелектуально-евристичні здібності називають творчими у вузькому значенні слова – креативними. Саме вияв цих властивостей характеризує діяльність як творчу [8].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проблемам творчості та творчих здібностей особистості приділено достатньої уваги як у зарубіжних, так і вітчизняних психологічних дослідженнях. Проблема творчості є взаємопов'язаною із проблемами творчих здібностей та обдарованості особистості, які мають складнокомпонентний характер. У зарубіжних дослідженнях здатність до творчості розглядають як креативність і розуміють як загальну здібність особистості, що динамічно розвивається й характеризується своєрідністю й цілісною сукупністю таких особистісних рис: творчим потенціалом, творчою активністю, творчою спрямованістю, творчою індивідуальністю, імпровізацією. Ці риси сприяють самоактуалізації, формуванню зрілості та більш ефективній соціалізації особистості.

Список використаних джерел:

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей / Д.Б.Богоявленская - М.: Академия, 2002. - 320 с.
2. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми /Е.Воронцова// Психолог. - 2006. - № 25-28. - С. 5-25.
3. Главник О. Психологічна підтримка творчості учня. / О.Главник, В.Зоу. — К: Редакція загально педагогічних газет. — 2003.-128с. (Б-ка „Шкільного світу”).
4. Клепиков О.І. Основи творчості особистості: Навчальний посібник для студентів вузів / О.І.Клепиков, Т.Т.Кучерявий. — К: Вища школа 1996. - 295с.
5. Кульчицкая Е.И. Одаренность как психологическая проблема / Е.И. Кульчицкая// Практична психологія та соціальна робота. —2001. —№7,8. — С.28-30; 14-15.
6. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность школьников: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. / Н.С.Лейтес. — М.:Изд. центр”Академия”, 2001.-320с.
7. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В. Моляко // Творческая конструктология (пролегомены). — К. : Освіта України, 2007. — 388 с.
8. Пивоварова О.В. Методи розвитку творчого мислення / О.В.Пивоварова // Практична психологія та соціальна робота. - 2007. - № 2. - С. 52-54.
9. Туник Е.Е. Оценка способностей и личностных качеств школьников и дошкольников. / Е.Е.Тунник, В.П.Опутникова. - СПб.: Речь, 2005. - 104 с.

Резюме. В статье раскрыты основные представления современной психологии о понятиях творчества и творческих способностей личности. Рассматриваются содержание и структура творчества, и творческого процесса, раскрыты его особенности. Обсуждается связь понятия творчества, одаренности и творческих способностей личности, освещены их структура и компонентный состав.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, творческое мышление, творческие способности личности, одаренность, креативность.

Summary. The article reveals the basic ideas of modern psychology with the concepts of creativity and creative abilities. Discusses the content and structure of creativity and the creative process, disclosed its features. Discusses the relationship of the concepts of creativity, talent and creative abilities, lit their structure and composition.

Key words: creativity, creative activities, creative thinking, creative ability, personality, talent, creativity.

УДК 159.955-057.87

Ю.С. МАРЧУК, О.С. СОЗОНЮК

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Резюме. У статті викладено результати теоретичного вивчення психологічних особливостей розвитку професійного мислення майбутніх психологів. Виявлено особливості професійного мислення та мотивації у процесі фахової підготовки

Ключові слова: професійне мислення, соціальний розвиток, мислення, творче мислення, технічне мислення, професійна діяльність, розвиток, самооцінка, мотивація.

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Місце просоціальної поведінки у формуванні моральних цінностей особистості	4
Литвиненко С.А. Ігротерапія як метод психологічної допомоги дітям і підліткам.....	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Актуальні проблеми практики супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів	11
Петренко О.Б. Діяльність педагога зі збереження психічного здоров'я дитини: актуалізація ідей Василя Сухомлинського	14
Артемова О.І. Розвиток креативного потенціалу майбутніх практичних психологів в процесі професійної підготовки	19
Артимовець А.П., Литвиненко С.А. Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення.	22
Бабак К.В. Професійний розвиток особистості у практиці діяльності психологічної служби.....	25
Борейчук І.О., Свінтозельська І.В. Психологічна готовність вчителя як компонент регуляції взаємин між учнями.	28
Бурдова М.В., Ямницький В.М. Проблема страху смерті у похилому віці.....	31
Бучко В.Б. Психологічна допомога у розв'язуванні конфліктів шляхом переговорів	34
Воробйов А.М. Психолого-соціальні концепти внутрішнього конфлікту в учнівської молоді.....	38
Гаврилець Ю. Д., Тукаєв С. В., Різун В. В., Макаруч М. Ю. Закономірності психоемоційного впливу телевізійних новин на молоду студентську аудиторію	42
Главінська О.Д. Аналіз психологічної суверенності як феномену особистісного стилю	46
Демчук О.О., Хупавцева Н.О. Метод проєктів як засіб активізації діяльності студентів-психологів	48
Демянюк О.Б. Образ світу в контексті проблеми буття людини і її відношення зі світом	51
Донченко О.С. Креативність в контексті педагогічної творчості вихователя дошкільного навчального закладу.	55
Дружиніна І.А. Проблема професійної підготовки студентів-психологів: теоретико-прикладний аспект.....	59
Єфимець О.О., Демчук О.О. До проблеми емоційного інтелекту студентів	62
Івашкевич Е.З., Михальчук Н.О. Сенситивність та соціальна уява в структурі соціального інтелекту майбутнього психолога.	65
Козачок К.В., Романюк В.Л. Особливості післяопераційного стресу у пацієнтів із захворюванням жовчних шляхів в умовах хірургічного відділення	68
Кондратюк А.Ю., Литвиненко С.А. Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці	73
Корчакова Н.В. Ранні витоки про соціальності.....	75
Крюкова Л.В. Вплив емоційних чинників на соціально-психологічну адаптованість молодших школярів.....	80
Кулаков Р.С. Психологічний аналіз самооцінки та рівня домагань у структурі професійного самовизначення старшокласників	83
Кулакова Л.М. Психологічні аспекти дослідження почуття власної гідності у молодшому шкільному віці....	87
Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. Зв'язки ефективності виконання вправ на уявну ротацію з короткочасною пам'яттю у жінок	90
Макаруч М.Ю., Федорчук С.В., Чікіна Л.В., Трушина В.А. Успішність уявної ротації простих і складних геометричних об'єктів у жінок і чоловіків із різним рівнем інтелекту.....	93
Мамчук Л.П., Ямницький В.М. Творчість та творчі здібності особистості у сучасній психології.....	96
Марчук Ю.С., Созонюк О.С. Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.....	100
Мельник А.М. Аналіз психологічних механізмів зниження тривожності студентів коледжу через призму соціальних агентів: сім'ю, освіту та соціум.....	102
Мичко М.В., Ямницький В.М. Вплив соціального страху на формування особистості в юнацькому віці.....	105
Назаревич В.В. Формування соціальної ідентичності в гандикапних клієнтів у процесі психологічного супроводу ...	109
Новік Л.О. Психологічні основи формування іміджу у студентів-психологів у процесі фахової підготовки....	112
Ногачевська І.О. Потенціал бібліотерапії у психотерапевтичній допомозі молоді	115
Озарчук О.І., Назарець Л.М. Психологічні основи профілактики суїцидальної поведінки у підлітковому віці.....	118
Осипчук О.П. Особливості розуміння моральних аспектів ситуації у молодшому шкільному віці	120
Павелків В.Р., Панасюк В.М. Теоретико-методологічна характеристика девіацій молодіжного середовища	124
Рудюк О.В. Верифікація концепту «психологічне здоров'я» у площині аналізу подолання кризи втрати роботи у безробітних	127
Семенюк О.А., Безлюдна В.І. Розвиток та корекція емоційної готовності дітей до шкільного навчання	131
Смалько Ф.В., Ямницький В.М. Сучасні аспекти вивчення поведінкової та вербальної агресії	135
Созонюк О.С. Розвиток готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування.....	138
Ставицька О.Г., Шиманська Ю.Ю. Особливості застосування методів психологічного впливу на особистість у професійній діяльності слідчого	141
Степанчук І.А., Литвиненко С.А. Психологічні особливості розвитку смислової сфери особистості в юнацькому віці	144

Стернійчук М.Ю., Литвиненко С.А. Психологічні особливості впливу батьківських фігур на становлення ідентичності доньки	147
Сторож О.В. Технологія розвитку творчої соціалізації старшокласників	150
Сушинська Т.С. Особливості довільної невербальної експресії дітей з різними типами образу "Я"	154
Федоренко Р.П. Вплив фінансової незалежності жінки на сексуальні взаємини	158
Федюк Т.М., Безлюдна В.І. Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху	161
Шевчик О.М., Немеш О.М. Психологічні особливості тривожності у старшокласників.....	163
Шпак С.Г. Особливості виникнення стресу у молодших школярів в процесі адаптації.....	166
Ямницький О.В. Розвиток психологічної науки та професійної підготовки психологів у Фінляндії.....	170
Яцюк Г.В. Розвиток когнітивно-мотиваційних основ інтимної сфери людини	173
Відомості про авторів.....	176

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 3

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**

Відповідальний за підготовку збірника до видання **Воробйов А.М.**

Технічний редактор **Суходольський В.І.**

Комп'ютерна верстка **Суходольський В.І.**

Здано до набору 04.12.2014 р. Підписано до друку 10.12.2014 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 23,4. Наклад 100 прим.

Адреса: 33028 м. Рівне, вул. Ст.Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ «Дока центр»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011.

П - 86   **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне:
Видавництво ТЗОВ «Дока центр», 2014. – 182 с.**

ISBN 978-966-2695-01-4

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, психологів закладів освіти, практикуючих психологів, вчителів та керівників закладів освіти, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 159.9

ББК 88